ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
DÁMASO RUIZ-JARABO COLOMER
της 14ης Δεκεμβρίου 1995 *

1. Με την παρούσα προσφυγή η Επιτροπή κατηγορεί την Ιταλική Δημοκρατία για παράβαση της υποχρεώσεώς της να προσαρμόσει το εσωτερικό δίκαιό της προς την οδηγία 85/432/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 1985, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν ορισμένες δραστηριότητες στον τομέα της φαρμακευτικής [1] (στο εξής: οδηγία).

2. Η Επιτροπή ζητεί από το Δικαστήριο να αναγνωρίσει ότι «η Ιταλική Δημοκρατία, μεταθέτοντας από την 1η Οκτωβρίου 1987 στην 1η Νοεμβρίου 1990 την ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 5 της οδηγίας 85/432/ΕΟΚ (...) και διατηρώντας σε ισχύ μέχρι την ανωτέρω ημερομηνία ορισμένα προγράμματα εκπαιδεύσεως στη φαρμακευτική που είναι ασυμβίβαστα προς την ανωτέρω οδηγία, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την οδηγία, και ειδικότερα από τα άρθρα 1, 2 και 5 της οδηγίας 85/432».

3. Σκοπός της οδηγίας είναι να δοθεί σε όλα τα κράτη μέλη στους κατόχους διπλώματος, πιστοποιητικού ή άλλου τίτλου φαρμακευτικής, πανεπιστημιακού ή αναγνωρισμένου ισοδυνάμου επιπέδου, οι οποίοι πληρούν τις προβλεπόμενες στο άρθρο 2 προϋποθέσεις, το δικαίωμα τουλάχιστον να ασκούν ορισμένες δραστηριότητες στον τομέα της φαρμακευτικής. Μεταξύ των δραστηριοτήτων αυτών καταλέγονται η παρασκευή και ο έλεγχος των φαρμάκων, η διατήρηση και η διανομή τους στο στάδιο του χονδρικού εμπορίου, η διάθεσή τους από τα φαρμακεία στα οποία έχει πρόσβαση το κοινό, η παρασκευή, ο έλεγχος, η αποθήκευση και η διάθεση φαρμάκων στα νοσοκομεία κ.ο.κ.

4. Προς τούτο, η οδηγία επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να εξαρτούν τη χορήγηση των διπλωμάτων, πιστοποιητικών και άλλων τίτλων φαρμακευτικής από τη συνδρομή ορισμένων προϋποθέσεων ως προς την εκπαίδευση, η οποία πρέπει να διαρκεί τουλάχιστον πέντε έτη και να περιλαμβάνει:

«— τουλάχιστον τέσσερα έτη πλήρους θεωρητικής και πρακτικής εκπαιδεύσεως [2] σε πανεπιστήμιο ή άλλο ισοδύναμο ανώτερο ίδρυμα ή σε ανώτερο ινστιτούτο επιπέδου το οποίο αναγνωρίζεται ως ισοδύναμο ή υπό την εποπτεία ενός πανεπιστημίου,

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ισπανική.

1 — ΕΕ L 253, σ. 34.

2 — Το πρόγραμμα σπουδών αυτού του κύκλου εκπαιδεύσεως πρέπει να καλύπτει την εξής ύλη: φυτική και ζωική βιολογία, φυσική, γενική και ανόργανη χημεία, οργανική χημεία, αναλυτική χημεία, φαρμακευτική χημεία, περιλαμβανομένης και της αναλύσεως φαρμάκων, γενική και εφαρμοσμένη (ιατρική) βιοχημεία, ανατομία και φυσιολογία, ιατρική ορολογία, μικροβιολογία, φαρμακολογία και φαρμακοθεραπεία, φαρμακευτική τεχνολογία, τοξικολογία, φαρμακογνωσία, δίκαιο και ενδεχομένως επαγγελματική δεοντολογία.

— τουλάχιστον έξι μήνες πρακτικής ασκήσεως σε φαρμακείο ανοικτό στο κοινό ή σε νοσοκομείο υπό την εποπτεία της φαρμακευτικής υπηρεσίας του νοσοκομείου αυτού».

5. Το άρθρο 5 της οδηγίας επέβαλε στα κράτη μέλη τις ακόλουθες υποχρεώσεις:

«1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα μέτρα που είναι αναγκαία για να συμμορφωθούν προς την παρούσα οδηγία πριν από την 1η Οκτωβρίου 1987 και αμέσως ενημερώνουν σχετικά την Επιτροπή.

2. Τα κράτη μέλη γνωστοποιούν στην Επιτροπή τις συσιώδεις διατάξεις εσωτερικού δικαίου που εκδίδουν στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία.»

Πραγματικά περιστατικά

6. Η ιταλική ρύθμιση με την οποία σκοπείται η προσαρμογή του ιταλικού δικαίου προς την οδηγία είναι το διάταγμα του Προέδρου της Δημοκρατίας της 31ης Οκτωβρίου 1988, περί τροποποιήσεων του προγράμματος πανεπιστημιακών σπουδών φαρμακευτικής, φαρμακευτικής χημείας και φαρμακευτικής τεχνολογίας. Το διάταγμα αυτό δημοσιεύθηκε στην *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana* (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ιταλίας) μόλις στις 12 Μαΐου 1989 [3].

7. Το ανωτέρω προεδρικό διάταγμα όριζε, στο άρθρο 2, την 1η Νοεμβρίου 1990 ως ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας για την εκ μέρους των πανεπιστημίων έγκριση των νέων προγραμμάτων για τις εν λόγω σπουδές και επέτρεπε στους φοιτητές που είχαν εγγραφεί ή θα εγγράφονταν μεταξύ 1ης Νοεμβρίου 1987 και 1ης Νοεμβρίου 1990 να αποκτήσουν το πτυχίο τους χωρίς να ακολουθήσουν τα νέα προγράμματα σπουδών, τα οποία είχαν ήδη προσαρμοστεί προς την κοινοτική ρύθμιση.

8. Η Επιτροπή, θεωρώντας ότι τα μεταβατικά μέτρα που είχαν επιτραπεί με το προεδρικό διάταγμα αντέβαιναν προς τις υποχρεώσεις που επέβαλλε η οδηγία στην Ιταλική Δημοκρατία, απέστειλε προς τις αρχές της χώρας αυτής έγγραφο οχλήσεως της 28ης Νοεμβρίου 1991, με το οποίο τους εφιστούσε την προσοχή επί του ασυμβιβάστου του διατάγματος προς την οδηγία.

9. Στο έγγραφο αυτό δεν δόθηκε καμία απάντηση από την ιταλική διοίκηση, οπότε η Επιτροπή διατύπωσε στις 23 Δεκεμβρίου 1992 αιτιολογημένη γνώμη, η οποία είχε ανάλογο περιεχόμενο προς το έγγραφο οχλήσεως.

3 — Η Ιταλική Κυβέρνηση προέβη στην υποχρεωτική ανακοίνωση προς την Επιτροπή με το υπ' αριθ. 3061 έγγραφο της 13ης Απριλίου 1990.

10. Με έγγραφο που απέστειλε προς την Επιτροπή στις 27 Απριλίου 1993, η Ιταλική Κυβέρνηση απάντησε ότι η καθυστέρηση στη μεταφορά της οδηγίας στο ιταλικό δίκαιο οφειλόταν σε «ορισμένες αδήριτες ανάγκες που έχουν σχέση με την περίπλοκη διάρθρωση των ιταλικών πανεπιστημιακών σπουδών». Για την αντιμετώπιση της εν λόγω καταστάσεως, η Ιταλική Κυβέρνηση πρότεινε, ως «μεταβατική λύση», την παροχή στους φοιτητές που είχαν εγγραφεί στη φαρμακευτική μετά την 1η Οκτωβρίου 1987 και δεν είχαν επιλέξει το νέο πρόγραμμα σπουδών, που ήταν ήδη προσαρμοσμένο προς την οδηγία, της δυνατότητας αποκτήσεως πτυχίου αναγνωριζόμενου εντός ολόκληρης της Κοινότητας, αν το πρόγραμμα εκπαιδεύσεώς τους ανταποκρινόταν στην πράξη στις απαιτήσεις που προέβλεπε η οδηγία ως προς τις σπουδές (εξετάσεις σε όλα τα μαθήματα που αναφέρονται στην οδηγία αυτή, καθώς και περάτωση της εξάμηνης περιόδου πρακτικής ασκήσεως).

11. Κατόπιν της ανωτέρω προτάσεως, η Επιτροπή, προκειμένου να αποφασίσει εν πλήρη επιγνώσει της υποθέσεως, ζήτησε από την Ιταλική Κυβέρνηση στις 3 Αυγούστου 1993 να την ενημερώσει λεπτομερώς για τον αριθμό των ενδιαφερομένων φοιτητών (δηλαδή των φοιτητών που δεν είχαν επιλέξει το νέο πρόγραμμα σπουδών), για τις διαφορές μεταξύ των παλαιών και των νέων προγραμμάτων σπουδών και για το σύστημα που θα εφάρμοζαν τα πανεπιστήμια για να έρθουν σε επαφή με τους ενδιαφερομένους. Η Επιτροπή ζητούσε επιπλέον να πληροφορηθεί αν στους φοιτητές αυτούς θα επιβαλλόταν η υποχρέωση να παρακολουθήσουν ορισμένα επιπλέον μαθήματα, αν θα προβλεπόταν προθεσμία για την ολοκλήρωση των σπουδών τους και αν, τέλος, θα χορηγούνταν ειδικός τίτλος σπουδών.

12. Οι ιταλικές αρχές δεν ανταποκρίθηκαν στο αίτημα της Επιτροπής να της παράσχουν συμπληρωματικά πληροφοριακά στοιχεία. Η Επιτροπή άσκησε τελικά ενώπιον του Δικαστηρίου την προσφυγή λόγω παραβάσεως στις 22 Νοεμβρίου 1994.

Επί της εκπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο

13. Η Ιταλική Κυβέρνηση αναγνωρίζει ότι η ενσωμάτωση της οδηγίας στην ιταλική νομοθεσία έγινε εκπρόθεσμα, πολλά έτη μετά τη λήξη της προθεσμίας που έθετε το άρθρο 5. Κατά συνέπεια, για τον λόγο αυτό και μόνο υφίσταται πρόδηλη παράβαση της υποχρεώσεώς της να προσαρμόσει τη νομοθεσία της εγκαίρως.

14. Η καθυστέρηση στην ενσωμάτωση της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο καθίσταται ακόμη προφανέστερη από το γεγονός ότι το άρθρο 2 του προεδρικού διατάγματος του 1988 μεταθέτει για τον Νοέμβριο του 1990 την επιβολή της υποχρεώσεως προσαρμογής ορισμένων πανεπιστημιακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τα οποία έπρεπε παραδόξως να έχουν τροποποιηθεί πριν από τον Οκτώβριο του 1987.

15. Παρά ταύτα, η Ιταλική Κυβέρνηση υποστηρίζει, με το υπόμνημα ανταπαντήσεως, ότι η αιτίαση περί καθυστερήσεως (ως προς την ενσωμάτωση της οδηγίας) δεν μπορεί να θεμελιώσει την άσκηση προσφυγής λόγω παραβάσεως, αν η πριν από την άσκηση της προσφυγής διαδικασία κινήθηκε από την Επιτροπή μετά την ολοκλήρωση της μεταφοράς της οδηγίας αυτής στο εσωτερικό δίκαιο.

16. Κατά την Ιταλική Κυβέρνηση, τούτο συμβαίνει εν προκειμένω, αφού η Επιτροπή απέστειλε το έγγραφο οχλήσεως στις ιταλικές αρχές στις 28 Νοεμβρίου 1991, δηλαδή ένα και πλέον έτος μετά από την έκδοση του προεδρικού διατάγματος και από την εκ μέρους της Ιταλικής Κυβερνήσεως επίσημη ανακοίνωσή του στην Επιτροπή σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 5 της οδηγίας.

17. Η Ιταλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι δεν γνωρίζει κανένα νομολογιακό προηγούμενο εκδόσεως από το Δικαστήριο αποφάσεως επί της ουσίας επί προσφυγής που να έχει ασκηθεί, βάσει του άρθρου 169 της Συνθήκης, λόγω εκπρόθεσμης ενσωματώσεως οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, μολονότι η οικεία διαδικασία πριν από την άσκηση της προσφυγής είχε κινηθεί μετά από την πραγματοποίηση της μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

18. Στην πραγματικότητα οι ισχυρισμοί αυτοί συνίστανται, από δικονομική άποψη, είτε στον ισχυρισμό ότι η Επιτροπή δεν έχει έννομο συμφέρον (ή δεν νομιμοποιείται ενεργητικώς) στην παρούσα υπόθεση είτε στον ισχυρισμό ότι ήδη εξ αρχής δεν υφίστατο το ίδιο το αντικείμενο της διαδικασίας λόγω παραβάσεως. Είναι δε βέβαιο ότι η άποψη της Ιταλικής Κυβερνήσεως θα μπορούσε θεωρητικά να γίνει δεκτή, αφού το έγγραφο οχλήσεως ή η αιτιολογημένη γνώμη δεν θα είχαν έννοια, στο πλαίσιο του μηχανισμού του άρθρου 169 της Συνθήκης, αν καταρτίζονταν μετά την άρση της παραβάσεως εκ μέρους του κράτους-παραβάτη, πριν η Επιτροπή το «καλέσει», με τα εν λόγω έγγραφα, να προβεί στις αναγκαίες ενέργειες.

19. Στην προκειμένη περίπτωση όμως η παράβαση για την οποία κατηγορείται η Ιταλία δεν συνίσταται μόνο στην εκπρόθεσμη μεταφορά της οδηγίας στο ιταλικό δίκαιο, αλλά και στο γεγονός ότι η ιταλική εκτελεστική διάταξη εξακολουθεί να επιτρέπει την παραγωγή ουσιαστικών αποτελεσμάτων που δεν συμβιβάζονται με τις επιταγές της κοινοτικής διατάξεως την οποία αφορά η παράβαση.

20. Υπό τις συνθήκες αυτές, φρονώ ότι δεν υπάρχει καμία διαδικαστική πλημμέλεια της προσφυγής που να την καθιστά απαράδεκτη. Όπως θα εκθέσω στη συνέχεια, η Επιτροπή ενεργεί εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της χωρίς να χρειάζεται να αποδείξει ειδικό ή ιδιαίτερο έννομο συμφέρον ή να τηρήσει ορισμένες προθεσμίες για την άσκηση της προσφυγής της· τέλος, είχε πλείστους όσους λόγους για να ασκήσει την προσφυγή.

21. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί επανειλημμένα ότι η Επιτροπή, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων που της απονέμει το άρθρο 169 της Συνθήκης, δεν είναι υποχρεωμένη να αποδεικνύει την ύπαρξη ειδικού εννόμου συμφέροντος, δεδομένου ότι αποστολή της, προς το γενικό κοινοτικό συμφέρον, είναι να μεριμνά αυτεπαγγέλτως για την εφαρμογή της Συνθήκης από τα κράτη μέλη [4]. Κατά συνέπεια, αρκεί να υφίσταται η υπόνοια παραβάσεως εκ μέρους κράτους μέλους, για να μπορεί η Επιτροπή, άνευ ετέρου, να κινήσει νομίμως τη διαδικασία έννομης προστασίας που προβλέπει το άρθρο 169 της Συνθήκης.

4 — Απόφαση της 4ης Απριλίου 1974, 167/73, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Συλλογή τόμος 1974, σ. 179, σκέψη 15), και απόφαση της 1ης Ιουνίου 1995, C-182/94, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1995, σ. I-1465).

22. Εξάλλου, η Επιτροπή δεν υπόκειται σε κανέναν χρονικό περιορισμό, όσον αφορά την άσκηση της προσφυγής της, δεδομένου ότι αποτελεί επίσης πάγια νομολογία του Δικαστηρίου ότι οι κανόνες του άρθρου 169 της Συνθήκης πρέπει να εφαρμόζονται χωρίς η Επιτροπή να υποχρεούται στην τήρηση ορισμένης προθεσμίας [5]. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή μπορεί να αποφασίζει κατά διακριτική ευχέρεια ποια είναι η σκοπιμότερη ημερομηνία για την άσκηση της προσφυγής της, το δε Δικαστήριο δεν μπορεί να ελέγξει την εκτίμησή της αυτή.

23. Η άσκηση προσφυγής κατά το άρθρο 169 της Συνθήκης μπορεί να θεωρηθεί ευλόγως δικαιολογημένη ακόμη και σε ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες οι παραβάσεις έχουν ήδη εξαλειφθεί. Όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, ένας από τους σκοπούς της ασκήσεως προσφυγής ενδέχεται να είναι η θεμελίωση της ευθύνης που μπορεί να υπέχει ένα κράτος μέλος ως συνέπεια της παραβάσεώς του [6]. Ο σκοπός αυτός και μόνο θα αρκούσε συνεπώς για την άσκηση της προσφυγής.

24. Όσον αφορά ειδικότερα τα πανεπιστημιακά διπλώματα, η διαπίστωση της κατά το παρελθόν παραβάσεως ορισμένου κράτους μέλους μπορεί επίσης να είναι χρήσιμη, προκειμένου να θεωρηθεί νόμιμη η άρνηση των λοιπών κρατών μελών να αναγνωρίσουν τα διπλώματα που χορηγήθηκαν κατά την περίοδο κατά την οποία η κοινοτική διάταξη δεν εφαρμοζόταν προσηκόντως.

5 — Απόφαση της 16ης Μαΐου 1991, C-96/89, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών (Συλλογή 1991, σ. I-2461), και απόφαση της 10ης Μαΐου 1995, C-422/92, Επιτροπή κατά Γερμανίας (Συλλογή 1995, σ. I-1097).

6 — Απόφαση της 5ης Ιουνίου 1986, 103/84, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1986, σ. 1759), και απόφαση της 24ης Μαΐου 1988, 240/86, Επιτροπή κατά Ελλάδας (Συλλογή 1988, σ. 1835).

25. Βάσει των ανωτέρω σκέψεων πρέπει να απορριφθούν οι ισχυρισμοί της Ιταλίας σχετικά με το παραδεκτό της προσφυγής της Επιτροπής και ενδείκνυται να προχωρήσουμε στην ανάλυση της παραβάσεως από άποψη ουσίας.

Επί της μη ορθής ενσωματώσεως της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο

26. Η εκπρόθεσμη ενσωμάτωση της οδηγίας στην ιταλική έννομη τάξη συνοδεύεται και από μια σοβαρή πλημμέλεια κατά τη μεταφορά του περιεχομένου της στην ιταλική νομοθεσία. Πρόκειται συνεπώς για δύο παραβάσεις, μία χρονικής φύσεως και μία δεύτερη ουσιαστικής, έστω και αν τελούν σε στενή συνάφεια μεταξύ τους: πρώτον, η Ιταλική Δημοκρατία δεν ενσωμάτωσε εμπροθέσμως την οδηγία στην εσωτερική έννομη τάξη· δεύτερον, ακόμη και όταν τελικά την ενσωμάτωσε εκπρόθεσμα, το έπραξε υπό προϋποθέσεις που επιτρέπουν τη συνέχιση της υπάρξεως ανώμαλων καταστάσεων, αντίθετων προς το κοινοτικό δίκαιο, για τις οποίες δεν προβλέπεται κανένα κατάλληλο μέσο θεραπείας.

27. Αμφότεροι οι διάδικοι συμφωνούν ότι τα προγράμματα σπουδών φαρμακευτικής στην Ιταλία πριν από την έναρξη της ισχύος του προεδρικού διατάγματος του 1988 δεν ανταποκρίνονταν στις προϋποθέσεις της οδηγίας. Η καθής κυβέρνηση δεν αντέκρουσε τους σχετικούς ισχυρισμούς της Επιτροπής [7].

7 — Κατά την Επιτροπή, η φοίτηση στις σχολές φαρμακευτικής ήταν τετραετής και όχι πενταετής· τα υποχρεωτικά μαθήματα δεν ανταποκρίνονταν στα προβλεπόμενα από την οδηγία και δεν ήταν υποχρεωτική η εξαμηνιαία πρακτική άσκηση.

28. Κατά συνέπεια, ήταν αναγκαία η προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών προς την κοινοτική ρύθμιση, προκειμένου να επιτευχθεί η αμοιβαία αναγνώριση των σχετικών πτυχίων, τα οποία δίδουν το δικαίωμα ασκήσεως των περιγραφεισών ήδη δραστηριοτήτων στον τομέα της φαρμακευτικής [8].

29. Το προεδρικό διάταγμα της 31ης Οκτωβρίου 1988, σκοπός του οποίου είναι η πραγματοποίηση της ανωτέρω προσαρμογής, επιτείνει το εκπρόθεσμο ήδη της παραβάσεως, αφού μεταθέτει την εφαρμογή των νέων προγραμμάτων σπουδών για το 1990. Επομένως, επιτρέπει την εκπαίδευση των φοιτητών φαρμακευτικής και τη χορήγηση των σχετικών πανεπιστημιακών πτυχίων βάσει ενός συστήματος θεωρητικής και πρακτικής διδασκαλίας το οποίο δεν ήταν σύμφωνο, από τον Οκτώβριο του 1987 μέχρι τον Νοέμβριο του 1990, προς τις επιταγές της οδηγίας.

30. Αντίθετα από ό,τι ισχυρίστηκε η Ιταλική Κυβέρνηση κατά την παρούσα δίκη, το μέτρο αυτό — δηλαδή η αναβολή μέχρι το 1990 της πλήρους ισχύους των νέων προγραμμάτων σπουδών — δεν ήταν «φυσική και αναπότρεπτη συνέπεια της καθυστερήσεως της μεταφοράς της οδηγίας». Τίποτα δεν την εμπόδιζε να καθιερώσει ένα μεταβατικό σύστημα για τους φοιτητές που είχαν ακολουθήσει το προηγούμενο πρόγραμμα σπουδών, το οποίο δεν ήταν σύμφωνο προς την οδηγία, ώστε τα πτυχία τους να είναι πλήρως ενταγμένα στο νέο σύστημα.

31. Συγκεκριμένα, η καθής κυβέρνηση μπορούσε κάλλιστα να απαιτήσει από τους φοιτητές που είχαν εγγραφεί στα ιταλικά πανεπιστήμια μετά το 1987 και οι οποίοι το 1988 και το 1989 συνέχιζαν ακόμη τις σπουδές τους να έχουν ορισμένο επίπεδο θεωρητικών και πρακτικών γνώσεων που να ανταποκρίνονται στις ελάχιστες προϋποθέσεις που επιβάλλει η οδηγία για το περιεχόμενο σπουδών, προβλέποντας έστω συμπληρωματικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Η επιβολή της υποχρεώσεως αυτής δεν θα είχε κανέναν αναδρομικό χαρακτήρα, αφού δεν θα επηρέαζε παγιωμένες ήδη νομικές καταστάσεις, αλλά θα αφορούσε παρούσες ή μελλοντικές καταστάσεις ή απλώς και μόνο δικαιώματα προσδοκίας.

32. Πράγματι, οι ιταλικές αρχές, όταν απάντησαν — εκπρόθεσμα και αυτή τη φορά — στην αιτιολογημένη γνώμη της Επιτροπής με το προαναφερθέν έγγραφο της 27ης Απριλίου 1993 [9], πρότειναν μια «μεταβατική λύση», αλλά η πρότασή τους ήταν τόσο ασαφής, ώστε η Επιτροπή αναγκάστηκε να ζητήσει αμέσως περαιτέρω στοιχεία. Η έλλειψη πνεύματος συνεργασίας της Ιταλικής Κυβερνήσεως, η οποία δεν απάντησε στην αίτηση αυτή της Επιτροπής για περαιτέρω στοιχεία, είναι οφθαλμοφανής.

33. Η Ιταλική Κυβέρνηση μπορούσε δηλαδή να μην επιτείνει τη χρονική παράβασή της (την παράβαση της υποχρεώσεως ενσωματώσεως της οδηγίας στο ιταλικό δίκαιο) με την τέλεση άλλης μιας παραβάσεως ως προς την ουσία ή το περιεχόμενο. Αρκούσε να προβλέψει, με το εκτελεστικό προεδρικό διάταγμα, ορισμένες διαδικασίες που όχι μόνο θα έδιναν στους εγγεγραμμένους μετά το 1987 φοιτητές τη δυνατότητα να επιλέξουν το νέο πρόγραμμα σπουδών, που είχε ήδη προσαρμοστεί προς το κοινοτικό δίκαιο, αλλά και θα επέβαλλαν σε όσους δεν θα είχαν προβεί στην επιλογή αυτή την υποχρέωση να παρακολουθήσουν τα ενδεδειγμένα συμπληρωματικά μαθήματα. Δεδομένου ότι δεν το έπραξε, είναι προφανές ότι έχει τελεστεί η διπλή παράβαση για την οποία την κατηγορεί η Επιτροπή.

8 — Βλ. ανωτέρω το σημείο 3.

9 — Βλ. ανωτέρω σημείο 10.

34. Η παρούσα υπόθεση έχει πολλά κοινά στοιχεία με την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η πρόσφατη απόφαση της 1ης Ιουνίου 1995 στην υπόθεση C-40/93, Επιτροπή κατά Ιταλίας [10]. Με την ανωτέρω απόφαση το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Ιταλική Δημοκρατία είχε παραβεί τις υποχρεώσεις που υπείχε από δύο οδηγίες [11] που αφορούν την αμοιβαία αναγνώριση των διπλωμάτων οδοντιατρικής και τον συντονισμό των διατάξεων για την άσκηση του εν λόγω επαγγέλματος, επειδή μετέθεσε με εσωτερική νομική πράξη (επίσης του 1988 [12]) μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 1984/85 την καταληκτική ημερομηνία που είχε οριστεί για τις ανωτέρω οδηγίες για τους πτυχιούχους ιατρικής και χειρουργικής.

35. Με την εν λόγω απόφαση το Δικαστήριο δέχτηκε την άποψη της Επιτροπής ότι η Ιταλική Δημοκρατία είχε παραβεί τις υποχρεώσεις της από αμφότερες τις οδηγίες, επειδή επέτρεπε την άσκηση του επαγγέλματος του οδοντιάτρου σε πτυχιούχους ιταλικών πανεπιστημίων, των οποίων η κατάρτιση δεν ανταποκρινόταν προς τα κριτήρια του άρθρου 1 της οδηγίας περί συντονισμού και που δεν είχαν αρχίσει την πανεπιστημιακή τους εκπαίδευση στην ιατρική πριν από την ημερομηνία που προέβλεπε το άρθρο 19 της οδηγίας περί αναγνωρίσεως των διπλωμάτων. Ο επίμαχος νόμος δημιουργούσε έτσι μια κατηγορία οδοντιάτρων — που μπορούσαν να ασκήσουν το επάγγελμά τους μόνο εντός της εθνικής επικράτειας — η οποία δεν αντιστοιχούσε σε καμία από τις κατηγορίες που προέβλεπαν οι εν λόγω οδηγίες.

36. Με την ανωτέρω απόφαση το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα κράτη μέλη δεν έχουν την ευχέρεια — την οποία η Ιταλία θεωρεί ότι άσκησε εν προκειμένω — να παρατείνουν μονομερώς την προθεσμία που τάσσει μια οδηγία για την προσαρμογή των προγραμμάτων πανεπιστημιακών σπουδών προς τις επιτακτικές διατάξεις της. Το Δικαστήριο χαρακτήρισε επίσης αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο τη στάση ενός κράτους μέλους του οποίου η νομοθεσία προσέδιδε κύρος σε πανεπιστημιακές σπουδές (στην υπόθεση εκείνη επρόκειτο για σπουδές ιατρικής, στην παρούσα για σπουδές φαρμακευτικής) που πραγματοποιούνταν μετά τη λήξη της προβλεπόμενης από οδηγία προθεσμίας και δεν ήσαν σύμφωνες προς τις επιταγές της οδηγίας.

37. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, φρονώ ότι η παρούσα προσφυγή πρέπει να γίνει δεκτή. Κατά την άποψή μου, η Ιταλική Κυβέρνηση παρέβη, τόσο από άποψη χρόνου όσο και από άποψη περιεχομένου, την υποχρέωση προσαρμογής του εσωτερικού ιταλικού δικαίου προς την οδηγία και, συνεπώς, τούτο πρέπει να αναγνωριστεί από το Δικαστήριο.

38. Κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 69 του Κανονισμού Διαδικασίας, στα δικαστικά έξοδα πρέπει να καταδικαστεί η Ιταλική Δημοκρατία, αφού τα αιτήματα της Επιτροπής έγιναν δεκτά.

10 — Συλλογή 1995, σ. I-1319.

11 — Επρόκειτο συγκεκριμένα για την παράβαση του άρθρου 19 της οδηγίας 78/686/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 25ης Ιουλίου 1978, περί της αμοιβαίας αναγνωρίσεως των διπλωμάτων, πιστοποιητικών και άλλων τίτλων του οδοντιάτρου και περί των μέτρων προς διευκόλυνση της πραγματικής ασκήσεως του δικαιώματος εγκαταστάσεως και του δικαιώματος της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 12), και του άρθρου 1 της οδηγίας 78/687/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 25ης Ιουλίου 1978, περί του συντονισμού των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν τις δραστηριότητες του οδοντιάτρου (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 21).

12 — Τον ιταλικό νόμιο 471 της 31ης Οκτωβρίου 1988.

Πρόταση

39. Προτείνω συνεπώς στο Δικαστήριο:

«1) να δεχθεί την προσφυγή και να αναγνωρίσει ότι η Ιταλική Δημοκρατία, μεταθέτοντας από την 1η Οκτωβρίου 1987 στην 1η Νοεμβρίου 1990 την ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 5 της οδηγίας 85/432/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 1985, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν ορισμένες δραστηριότητες στον τομέα της φαρμακευτικής, και διατηρώντας σε ισχύ μέχρι την ανωτέρω ημερομηνία ορισμένα προγράμματα εκπαιδεύσεως στη φαρμακευτική που είναι ασυμβίβαστα προς την ανωτέρω οδηγία, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την οδηγία αυτή, και ειδικότερα από τα άρθρα 1, 2 και 5 αυτής,

2) να καταδικάσει την Ιταλική Δημοκρατία στα δικαστικά έξοδα.»